

УДК 342.571

СУДОВА ВЛАДА ТА ГРОМАДСЬКА ДУМКА: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

JUDICIAL POWER AND PUBLIC OPINION: THE PROBLEM DESCRIPTION

Овсяннікова О.О.,
*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри організації судових та правоохоронних органів
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Стаття присвячена постановці проблеми взаємодії судової гілки влади та громадської думки. Визначається поняття «громадська думка» та здійснюється її аналіз як соціальної інституції. Вказуються основні фактори, які впливають на формування громадської думки в суспільстві. Аналізуються основні теоретичні та практичні засади взаємодії судової влади та громадськості.

Ключові слова: громадськість, громадська думка, довіра суспільства, судова влада, судова система, судді.

Статья посвящена постановке проблемы взаимодействия судебной ветви власти и общественного мнения. Определяется понятие «общественное мнение» и осуществляется его анализ как социального института. Указываются основные факторы, которые влияют на формирование общественного мнения. Анализируются теоретические и практические основы взаимодействия судебной власти и общественности.

Ключевые слова: общественность, общественное мнение, доверие общества, судебная власть, судебная система, судьи.

The article is devoted to the description of the interaction between judicial power and public opinion problem. The definition of “public opinion” is given and it is being analyzed as a social institution. Major factors that influence public opinion are shown. Theoretical and practical basics of the interaction between the public and judicial power are analyzed.

Key words: the public, public opinion, public confidence, judicial power, judicial system, judges.

Постановка проблеми. За останнє десятиріччя інтерес до громадської думки в Україні помітно зріс, що насамперед зумовлено демократизацією політичного, соціально-економічного, духовного життя. З переходом України на демократичні засади поступово змінюються і взаємини між громадською думкою та владою: влада все активніше намагається апелювати до громадської думки, прислухатися до неї, використовувати її у своїй управлінській діяльності. Тому вивчення та аналіз питань, пов'язаних із проблемами взаємовідносин влади та громадськості, нині є вкрай актуальним.

Метою наукової статті є визначення поняття «громадська думка» як соціальної інституції встановлення основних теоретичних та практичних засад взаємодії судової влади та громадськості, а також висвітлення основних показників, які впливають на формування громадської думки.

Стан дослідження. Аналізом проблем, пов'язаних з природою, джерелами та механізмами формування, закономірностями функціонування громадської думки, її структурою, займається спеціальна соціологічна теорія – соціологія громадської думки. Її формування пов'язано з діяльністю таких соціологів, як: Г. Тард, В. Тьоніс, Дж. Геллап, Ф. Олпорт, Е. Ноель-Нойман та ін. Серед сучасних науковців велику увагу висвітленню питань, пов'язаних з громадською думкою, приділяли В.Г. Городяненко, В.С. Коробейніков, Г.М. Петришин, С.Б. Подлевський, Т.В. Сасінська-Клас та багато інших.

Що стосується досліджень у сфері взаємодії громадян та судової влади, то слід зазначити, що вони вже неодноразово здійснювалися в Україні. Ці дослідження стосувалися, головним чином, сприйняття громадянами судової системи взагалі, її відкритості/закритості, рівня обізнаності громадян щодо судової системи. Зокрема, вказані питання знайшли своє відображення в працях таких вчених та практиків, як: О.Б. Абросімова, О.С. Денісова, О.І. Євтушенко, В.М. Лебедєв, І.С. Марочкін, С.В. Праскова, С.В. Прилуцький, О.М. Овчаренко, О.Б. Прокопенко, А.В. Смирнов та інших.

Разом із тим, комплексного вивчення питань безпосереднього співвідношення судової гілки влади та громадської думки наразі в Україні не здійснювалося.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, у рамках цієї статті, необхідно визначити, що ж являє собою категорія «громадська думка» як соціальна інституція, та які фактори впливають на формування громадської думки. Громадська думка є одним з найдавніших феноменів суспільного життя. Зростання її впливу на соціальні відносини пов'язане з демократизацією життя, підвищенням культурного та освітнього рівня населення, процесами глобалізації тощо. Термін «громадська думка» (англ. «public opinion») вперше застосував у другій половині ХІІ ст. англійський державний діяч лорд Д. Солсбері на означення моральної підтримки населенням країни дій парламенту. Поступово цей термін став загальноприйнятим. Нині усталеним є сприйняття громадської думки у двох вимірах. По-перше, як оцін-

не судження – йдеться про те, що громадська думка завжди містить оцінку громадськістю конкретних проблем, явищ, процесів суспільного життя, ставлення до конкретних об'єктів дійсності. Тому вона є сукупним оцінним судженням певної групи людей щодо подій, явищ соціальної дійсності. По-друге, громадська думка сприймається як важлива соціальна інституція суспільства – у демократичному суспільстві вона є одним з елементів прийняття рішень на всіх рівнях управління (державному, регіональному, муніципальному тощо). Як і всі соціальні інституції, громадська думка перетворює невпорядковані, випадкові, стихійні соціальні взаємодії між населенням та політичними, управлінськими структурами на впорядковані, тривалі, контрольовані, тобто окультурює цю взаємодію, оснащує її механізмами та усталеними правилами. На думку сучасного українського соціолога В.Г. Осовського, зміст громадської думки як соціальної інституції постає як сукупне ставлення, виражене у формі оцінного судження між суб'єктами громадської думки (громадськістю) та суб'єктами влади з приводу оцінки, змісту, способу розв'язання певної політичної, економічної, екологічної, соціальної проблем.

Отже, громадська думка – це специфічний вияв масової свідомості, що виражається в оцінках (вербальних і невербальних) і характеризує ставлення людей до суспільно значущих подій і фактів, актуальних проблем суспільного життя [1, с. 245]. Громадська думка фіксує насамперед сприйняття дійсності через призму масової свідомості. У ній відображаються як спільні, так і специфічні інтереси класів, національних, професійних, духовних та інших спільностей, у цілому суб'єктів політичного процесу [2, с. 100].

Формування громадської думки в сучасному суспільстві зумовлено як позитивними, так і негативними наслідками тих радикальних змін, які розпочалися в Україні наприкінці 80-х рр. минулого століття і продовжуються донині, а саме:

- 1) економічними та політичними реформами, незавершеністю і половинчастістю яких неоднозначно позначилися на розвитку українського соціуму загалом, становищі більшості груп населення зокрема;
- 2) кризовими соціально-економічними явищами, які призвели до погіршення матеріального стану населення та зубожіння найбільш незахищених його верств;
- 3) поширенням корупції, злочинності та їх негативними впливами на морально-психологічний стан суспільства;
- 4) відходом держави від патерналістської опіки і неготовленістю більшості громадян діяти самостійно, ініціативно, підприємливо, ризикувати і нести відповідальність за результати власної діяльності й вибору;
- 5) руйнацією стереотипів, установок – суспільної свідомості, моралі, норм і традицій, сформованих попередньою системою та повільним формуванням нових суспільних цінностей;
- 6) кризовими явищами у сфері ідеології, культури, духовності тощо [3, с. 103].

Руйнування ідеологічних підвалин попередньої суспільної системи, усталених моделей життєдіяльності та формування нових ідеологічних цінностей, моделей поведінки не могло не позначитися на загальному стані масової суспільної свідомості. Як свідчать дані соціологічного моніторингу українського суспільства, показовими стали: майнова нерівність (українське суспільство поступово ставало все більше біполярним, причому із значним переважанням числа тих, хто опинявся за межею бідності); зубожіння малозахисених верств населення (особливо пенсіонерів); соціальне напруження (у суспільстві взагалі та в окремих регіонах зокрема). Кризові явища зачепили і сферу духовної культури. Знецінилися фактори, які в умовах стабільного розвитку держави гарантують її носіям соціальну захищеність (рівень освіти, професійна компетентність поки що не забезпечують їх власникам необхідний життєвий рівень, як наслідок – зниження їх суспільної престижності). Усе це позначилося на загальній психологічній атмосфері українського суспільства. За даними опитувань, проведених Інститутом соціології НАН України, близько половини наших громадян не задоволені своїм життям, а більше 60% – не впевнені у власному майбутньому. Маже у половини опитаних було зафіксовано високий і підвищений рівень тривожності. Чверть українців постійно відчують напруженість і роздратування, кожен десятий – страх і тугу [3, с. 109].

Слід зазначити, що ці показники не є типовими лише для останніх років. Протягом усього періоду незалежності України соціологи фіксують переважання серед населення головним чином негативних почуттів, таких як роздратованість, розчарування, апатія, тотальна недовіра, тривога, страх, втрата віри в майбутнє, ностальгія, розгубленість.

Неефективність діяльності владних структур зі створення умов для нормальної життєдіяльності суспільства призвела до різкого зниження рівня довіри населення до всіх без винятку владних інститутів України, у тому числі й до органів судової влади. Однак це зовсім не означає, що через кризовий стан у суспільстві можна виправдати безвідповідальність влади. Навпаки, саме складний соціально-економічний і духовний стан сучасного українського суспільства вимагає від влади бути відповідальною за прийняття та виконання рішень.

Традиційно вважається, що порівняно із законодавчою та виконавчою гілками державної влади, громадська думка має найменший вплив на судову владу. Адже законодавча влада видає закони в інтересах народу (у цьому сенсі кожний закон виступає своєрідним оформленням виражених у громадській думці загальних цінностей, інтересів, пріоритетів тощо), а виконавча влада займається їх реалізацією (у цій діяльності суспільна думка фактично виступає тією інстанцією, яка оцінює діяльність виконавчої влади, тому остання не може дозволити собі не брати до уваги домінуючі на рівні суспільної свідомості пріоритетні цінності та орієнтації). Щодо діяльності судової гілки влади, то часто вона окреслюється

як суто «технічна» і обмежується правом винесення рішень відповідно до закону.

Разом із тим, судова влада повинна контролювати правовий характер

нормативних актів, захищати права громадян від свавілля влади, тлумачити і конкретизувати закон, видавати правові акти – судові рішення, які є загальнообов'язковими на території України. Конституцією суд наділяється значенням основного гаранта, що забезпечує захист прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина. Саме на суд як на орган судової влади, суспільство покладає особливу відповідальність за правильне застосування законів, за утвердження режиму законності в державі. Визнання, дотримання і захист прав людини та громадянина – це обов'язок держави, який може бути реалізований передусім через діяльність судової влади. Доволі низький рівень обізнаності та інформованості громадян щодо судочинства як особливого правового механізму, а також усталений стереотип сприйняття судової влади як «останньої» у трійці державної влади, суттєво ускладнює процедуру визначення параметрів та каналів взаємовпливу між громадською думкою та владою [4, с. 32].

Головне, цільове призначення суду – вирішення конфліктів, спорів, що виникають у суспільстві. Ця соціальна функція існувала завжди, оскільки вона необхідна в будь-якому колективі людей як діяльність третьої сторони, яка неупереджено та авторитетно вирішує спір. Суд своєю діяльністю покликаний вносити примирення, знімаючи напруження та конфронтацію, адже правосуддя несе функцію стабілізації та примирення. Отже, вважаємо, що з усіх гілок державної влади судова влада має бути найбільш наближеною до населення, оскільки суд переводить абстрактну суспільну користь законів у площину конкретних приватних інтересів. Тут громадянин має право розмовляти з державою як рівний, а тому саме суди повинні бути публічними органами. Публічність процесу в сучасному цивілізованому судочинстві сприймається не тільки як офіційність, а й як здатність суду однаково чути голоси всіх, а не тільки сильніших [5, с. 348]. На наш погляд, становлення незалежної та дієвої судової влади в Україні не зможе відбутися без прямої та активної ролі суспільства.

Останнім часом проблемі формування громадської думки щодо діяльності органів судової влади почало приділятися більше уваги. Зокрема, проводилися численні дослідження, соціологічні опитування щодо з'ясування ставлення громадськості до судової влади. Результати таких досліджень, як правило, засвідчували, що громадяни вважають суди одним із найбільш корумпованих органів державної влади та оцінюють їх діяльність як неефективну. Так, серед інших, найбільшими проблемами вважаються занадто довгий судовий процес, безвідповідальність суддів, недостатня проінформованість громадян [6, с. 8]. Така громадська думка певною мірою відображає реальний стан справ, який виник у результаті недостатнього фінансування судів, неналежного адміністрування судової гілки влади та розбіжностей у за-

конодавстві. Проте, з іншого боку, не треба забувати, що така оцінка діяльності судової системи є великою мірою суб'єктивною, сформованою на підставі почутого та переданого засобами масової інформації, висловлювань з боку представників виконавчої та законодавчої влади. Одним із важливих суб'єктивних чинників, що впливають на формування громадської думки, є низька поінформованість громадян про діяльність судової гілки влади і навіть про свої права.

Судова система України спирається на повагу, довіру та впевненість громадськості в її незалежності, безсторонності та ефективності. Вагомою запорукою стабільного та авторитетного становища влади в суспільстві є формування в громадській думці сталого переконання в правоті, незалежності та об'єктивності судової влади, що забезпечуватиме судовим рішенням своєрідний «кредит» громадської довіри, коли кожний громадянин, навіть не погоджуючись із винесеним судом рішенням, однаково вважатиме його правильним і справедливим, виходячи із загального переконання в авторитетності судової влади.

Настанова на підвищення авторитету влади в суспільстві диктує необхідність гармонізації взаємин між суспільством (громадською думкою) та владою, причому суди в цьому процесі повинні відігравати активну роль і цілеспрямовано діяти в напрямі утворення позитивного образу суду в громадській думці. Слід зазначити, що безпосередньо самі представники судової гілки влади занепокоєні таким низьким рівнем громадської довіри до них та сьогодні беруть на себе зобов'язання робити все можливе для того, щоб підтримувати в суспільстві почуття довіри до судів. З метою покращення ситуації Радою суддів України спільно з Державною судовою адміністрацією України був прийнятий Стратегічний план розвитку судової влади України на 2013–2015 роки, відповідно до якого першочерговими завданнями, що стоять перед судовою владою України щодо підви-

щення та підтримки високого рівня довіри громадськості до судів, навіть за умов, коли судова система може розраховувати більшою частиною на свої ресурси, є наступні:

1) розробити і впровадити національну інформаційно-комунікаційну концепцію судової влади України, яка включатиме співробітництво зі ЗМІ, створення прес-центру судової влади для забезпечення єдності й одноголосності судової влади, належного реагування як на внутрішні, так і зовнішні інформаційні запити та інформування суспільства про потреби, проблеми і досягнення української судової влади, формування позитивного іміджу судової системи;

2) вдосконалювати відносини між судами і суспільством з метою підвищення правової культури суспільства та сприйняття роботи судів, при цьому налагоджувати співпрацю таким чином, щоб запобігати конфлікту інтересів та не перешкоджати здійсненню правосуддя; включаючи належне й ефективне співробітництво з громадськими організаціями, навчальними закладами, зокрема з метою виховання в дітей та підлітків поваги до судової влади, формування знань про їхні права та їх захист, та про функціонування судової системи загалом [7].

Висновки. Отже, в умовах сучасності проблеми налагодження взаємозв'язків судової влади та громадськості є досить гострими та потребують врегулювання. Адже довіра громадян – це особливе джерело сили судової влади й одночасно показник її ефективності. Влада, яка не має підтримки населення, якій не довіряють люди, не життєздатна. Збереження такого стану справ може призвести до підвищення соціальної напруги в суспільстві. Зміцнення ж авторитету суду сприятиме досягненню суспільного визнання цього інституту, що виявлятиметься в довірі до нього суспільства. Тому серед найважливіших завдань, які стоять перед судовою владою в державі, є здобуття довіри громадян, зміцнення свого авторитету і підвищення соціального статусу в суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Соціологія : [підручник] / за ред. В.Г. Городяненка. – К. : ВЦ «Академія», 2008. – 544 с.
2. Подлевський С.Б. Взаємовплив політичної влади та громадської думки в контексті трансформації суспільства / С.Б. Подлевський // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – № 1. – 2009. – С. 100.
3. Комунікації судової влади : [науково-практичний посібник] / [Логунова М.М., Лашкіна М.Г., Гвоздик П.О., Алексєєв А.Г.]. – К. : АДЕФ-Україна, 2012. – 274 с.
4. Вінокурова Л.В. Судова влада як правовий механізм захисту та реалізації прав громадян / Л.В. Вінокурова // Вісник Вищої ради юстиції. – № 2. – 2010. – С. 31-37.
5. Прилуцький С.В. Судова влада і громадянське суспільство: взаємозв'язок, місце та роль у правовій державі / С.В. Прилуцький // Правова держава. – Вип. 21. – С. 342-351.
6. Дослідження якості роботи судів з використанням методології карток громадянського звітування : [навчальний посібник] / Проект USAID «Україна: верховенство права». – К., 2010. – 128 с.
7. Стратегічний план розвитку судової влади України на 2013-2015 роки // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://court.gov.ua/userfiles/Strateg%20plan.doc>.